

ASPECTS OF MATERIAL VALUES IN SCHOOL PUPILS AND STUDENTS

Lilia Cv. Lozanova

ABSTRACT: Scientific research state that the orientation of the Bulgarian people and certain layers of its material values. The formation of the values of the pupils in a higher grades and the university students in Bulgaria is decided by the infiltration of consumer culture in all public structures. The current article shows the results of a row of studies in context to one of the leading conceptions by Ronald Ingleheart.

KEY WORDS: Material values, materialism

Изследването е финансирано по проект № РД-08-135/07.02.2018 г. от параграф на фонд „Научни изследвания” на ШУ „Епископ Константин Преславски”.

Глобализацията, бурното развитие на информационно-комуникационните технологии, повсеместното влияние на медиите променят ценностната система на обществата в международен мащаб, включително и на българското. Национални и международни изследвания отчитат, че в условията на пазарна икономика, материалните ценности заемат водещи позиции в ценностната система на младите хора. Това налага заостряне на вниманието към тази проблематика и представяне на някои акценти в концепцията за същността на материалните ценности, което е и целта на настоящата статия.

Теоретични проучвания констатираат ориентацията на българското общество към материалните ценности. Формирането на ценностите на учениците от горна училищна възраст и на студентите в България е детерминирано от проникването на потребителската култура във всички обществени структури, включително в семейството, медиите, образователната система и др. За съжаление съществува дефицит на изследвания на материалните ценности сред тези групи, които в настоящото проучване ще бъдат условно обединени в една възрастова група – на младите хора.

В него са изведени само някои акценти на една от водещите теоретични концепции – теорията на Роналд Ингълхарт (1977) за постматериализма. Според теоретика, продължителното подобряване на социално-икономическите условия в развитите индустриални общества през втората половина на ХХ век е довело до постепенна промяна в ценностните предпочитания на хората от материалните ценности (физическа сигурност и икономическа стабилност) към постматериалистични ценности (себеизразяване, качество на живот и гражданско участие).

Американският политолог смята, че след достигане на определено ниво на задоволяване на потребностите от по-нисък порядък (материалистични ценности), материализмът следва да отслабне, а хората – да се насочат към потребности от по-високите нива – т.е. към постматериализъм. Една от основните му тези е, че в по-развитите пазарни икономики хората би трябвало да се ориентират към ценностите от по-виш порядък [5].

Теоретикът дефинира и т. нар. хипотеза за недостига (*a scarcity hypothesis*). Основната ѝ идея е, че материалното осигуряване и физическата сигурност са непосредствено свързани с оцеляването и когато те са недостатъчни, хората отдават приоритет на материалистичните ценности. В условия на икономически просперитет, хората стават по-склонни да поставят ударение на постматериалистичните ценности.

В своята хипотеза за социализацията (*a socialization hypothesis*) обосновава тезата, че връзката между материалните условия и ценностните приоритети не може да се регулира веднага. Индивидите развиват своите предпочитания по време на формиращия период във възрастта на младостта, като до голяма степен основните ценности отразяват условията, преобладаващи по време на този период, оставайки относително непроменени през целия живот [5].

Един от важните аспекти на теорията на американския политолог е за междугенерационната ценностна промяна, според която се очаква младите хора да са носители на ценностна промяна. Разбира се, в различните общества в зависимост от комплекс от фактори (икономическо развитие, традиции, културата и др.). Тази хипотеза невинаги се потвърждава. Според някои български изследователи (Д. Цветанова, Е. Николаева) моделът на Ингълхарт е приложим към условията на българското общество. Последните генерации са формирани в периода на преход и са израснали в условията на дефицит, затова следва да са усвоили материални ценности в ранната си възраст. В резултат на това поведението им, а отгук – и потреблението им, следва да са направлявани от придобитите в условията на преход материални ценности [7].

Вниманието към теорията на американският политолог е мотивирана от тезата му за диференцирането на материалната ориентация при отделните възрастовите групи. В контекста на неговите възгледи за междугенерационната ценностна промяна представлява интерес позицията на материалните ценности в ценностната система на учениците от горна училищна степен и студентите. В случая се търси личностната им ориентация по скалата материализъм/постматериализъм.

Преди представянето на изследвания по темата, е необходимо дефинирането на основни понятия като „ценност“ и „материализъм“ и „материални ценности“. Понятието „ценност“ е въведено за пръв път във философския речник през XIX век от немския философ Р. Лотц. С него той означил всяко нещо, което носи удоволствие и само се утвърждава като ценност с активната роля на емоционалните нагласи на субекта по отношение на обекта.

За настоящото изследване е значимо определението на З. Скорни, който определя социалната среда сред основните детерминанти за формирането на ценностите. Според културолога „ценностите, бидейки творение на човешката култура, се формират в резултат на въздействие на обществената среда. Под нейно влияние се извършва тяхното усвояване. То се състои в субективното приемане на ценностите и признаването им за интегрален елемент на собствената личност“ [4, с. 79].

Известни изследователи правят опити да класифицират определенията на феномена ценност, като използват различни признаци.

Сред популярните са разделянето им на материални и духовни; фундаментални (терминални) и инструментални (М. Рокич); сетивни, жизнени, духовни (М. Шелер); личностни, групови, обществени, общочовешки и космически и т.н. [4, с. 79].

В научната литература се използват различни дефиниции за материализма, но общото между тях, че понятието се свързва с приписваната от хората важност на притежанията, която резултира в стремеж към придобиване на притежания [5].

В. А. Хащенко определя материализма, „като потребителска ориентация на субекта, отразяваща субективната значимост на света от вещи, които го заобикалят. Високото ниво на материализъм се характеризира с това, че вещите и тяхното придобиване заемат централно място в живота и се явяват източник на житейска удовлетвореност пряко (като жизнени цели) и косвено (като средство за тяхното придобиване) [8].

И. В. Козов диференцира съдържанието на материалните ценности в три психологически аспекта: когнитивен, мотивационен и атитюден, като всеки от тях има личностен смисъл.

Авторът ги разглежда на няколко смислови равнища: като цел, смислов конструкт, смислова диспозиция и личностна ценност. Като личностна цел материалните ценности са част от структурата на целеобразуването, като направляват дейността на индивида към тяхното създаване и придобиване. Като смислов конструкт, материалните ценности са включени както в мотивацията, така и в целта за придобиване на конкретни материални ценности. На ниво смислова диспозиция те действат как психологически ориентири, стеснявайки полето на личната активност в материалната сфера и акцентирайки на нейната социална значимост.

Накрая, материалните блага като ценност си взаимодействат с други личностни ценности, формирайки материална или различна насоченост на личността, в контекста на противоречието между материалното и духовното.

И. В. Козов аргументира значението на материалните ценности за младите хора, при които те се превръщат в значими ориентири за личностно развитие. Това се дължи на факта, че процесите на самоопределение в разглеждания период придобиват особена актуалност и са свързани с изграждането на собствен материален статус.

Според авторът, спецификата на този процес е в това, че материалните ценности от притежание, се превръщат в стимул и обект на активността на младия човек и юношата. В съдържателен план, материалните ценности в тази възраст се разглеждат не само като самоцел, а и като база за определяне на качество на живот, на престиж и на повишаване на обществения статус [3].

При младите хора (юноши и студенти) материалните ценности в условията на консуматорското общество имат особено значение поради житейският етап, в който се намират. Те са заети с образованието си и са силно зависими от родителите си. За старт на своя семеен или професионален живот се нуждаят от по-широк набор материални блага и вещи, отколкото по-възрастните хора.

Младите хора в съвременното консуматорското общество отдават сериозно значение на материалния статус, който свързват с личностната си идентичност и самоопределение, с общественото си положение и перспективи.

Редица изследвания потвърждават корелацията между ценностите на младите хора и на водещите ценности в общественото съзнание, доминирани от материализма и повсеместното потребление на вещи, услуги и удоволствия.

Анализите на Ингълхарт и Велзел на базата на данни от WVS в периода 2005-2007 установяват, че в България и някои бивши комунистически страни преобладават светско-рационалните и материалните ценности. Характерното за тези нации е сравнително по-ниската степен на икономическо благополучие, демократично устройство и удовлетвореност от живота [2, с.19].

Емпирични данни от третата вълна на Европейското социално изследване (the European Social Survey; ESS), събрани от над 43 000 респондента от 21 държави с PVQ на Шварц (Schwartz, 2007) в края на 2008 г., дават възможност да се очертае ценностният профил на съвременния българин в контекста на европейските ценности. Според резултатите, нашия сънародник най-високо цени сигурността (липсата на промяна), но тя може да бъде разглеждана и в материален аспект [2, с.19].

Според Е. Петрова промяната в ценностния статус и социалните позиции на българина, извежда на водещи позиции прагматизмът, рационализмът и крайният индивидуализъм [6, с.50].

Евгения Николова изследва семейните ценности при българските младежи (в периода 1990-2008г.) и анализира българското общество по оста материализъм / пост-материализъм. Резултатите установяват устойчива времева доминация на материалистичния светоглед, както в обществото като цяло, така и при всички изследвани групи [5].

Освен анализите на обществените ценности ориентации в българското общество, има редица изследвания на български студенти. Тези анализи могат да се приемат за валидни и описващи състоянието на ценностната система на българските ученици, тъй като съществува близост във възрастта. Освен това ранжирането на ценностната система на студентите се базира на динамичните промени, които съпътстват развитието ѝ през ученическия период.

С.Байракова обобщава редица проучвания, проведени сред българските студенти, които установяват индивидуалистична концепция за жизнения път, свързана с преследване и на материално благополучие и др. Авторката смята, че индивидуалистичните ценностни ориентации на съвременните млади до голяма степен са израз на стремеж към подобряване качеството на живот и постигане на благополучие [1, с.6].

Магдалена Гарванова също констатира, че при студентите доминира индивидуалистичната ориентация в контекста на всекидневното поведение [2].

Представените проучвания установяват еднопосочност в ориентацията на българското общество и на младите хора и ориентация към материалните ценности. Житейската зависимост

от родителите, силното общественно влияние (включително и медийните послания), пропагандирането на потребителската култура налага доминирането на материалните ценности сред учениците и студентите. За съжаление, не са изследвани задълбочено дългосрочните последици в социален план от навлизането на поредните генерации със засилена прагматична ценностна ориентация. Все по-актуална става темата за перспективите пред съвременните общества, в които консуматорството и материалните ценности са водещи дори за подрастващото поколение.

References:

1. Bayrakova S.. Avtoreferat»profesionalni tsennosti i motivatsia pri studentite»,Blagoevgrad, 2015
2. Garvanova, M.Tranformatsia na tsennostite na savremennia balgarin, Sofia, 2013
3. Kozov, I. V. Razvitie materialnyih tsennostey molodezhi kak psihologicheskogo obrazovania, Vestnik TGU, выпуск 4 (60), 2008
4. Lozanova, L.Tsennostite na uchenitsite v mediynoto obshtestvo, Shumen, 2016.
5. Nikolova, E. Avtoreferat:Semeynite tsennosti pri mladite hora :sastoyanie i dinamika sled 1989 g., Sofia, 2016
6. Petrova, E.Ikonomicheska kriza i moralna deviatsia.Etikata v balgarskata ikonomika,Shesta natsionalna konferentsia po etika, Sofia, 2009
7. Tsvetanova, D., Avtoreferat”Lichnostni determinanti na prestizhното povedenie”, Sofia, 2011
8. Hashtenko, V. A. Adaptatsia russko yazyichnoy versii oprosnika orientatsii na materializm, Institut psihologii Rossiyskoy akademii nauk. Sotsialnaya i ekonomicheskaya psihologia 2016. Tom 1. № 2

*Assoc. Prof. Lilia Lozanova
Pedagogical faculty
Konstantin Preslavsky – University of Shumen
llozanova72@abv.bg*